

NÉPDALKUTATÁS ÉS NACIONALIZMUS

Tagadhatatlan, hogy a népdalkutatás, valamint általában minden népművészeti tanulmány megindulásának ösztökéjét a nemzeti érzés felébredésében kell keresnünk. A népköltési és népzenei kultúrártékek felfedezése feltüzeltelte a nemzeti büszkeséget s mivel összehasonlításra kezdetben semmiféle mód sem volt, minden nemzet fiai azt gondolták, hogy ilyenfajta kincsek birtoklása az ő egyedüli és legsajátabb kiváltságuk. Kisebb, különösen pedig a politikailag elnyomott nemzetek ezekben a kincsekben bizonyos fokig vigasztalást találtak, öntudatuk megerősödött, megszilárdult; ezeknek az értékeknek tanulmányozásában és közzétételében alkalmas eszközük volt arra, hogy a nemzet műveltebb rétegének a nemzeti érzését, amely az elnyomatás következményeképpen nem egy ponton csorbát szenvedett, újra megerősítsék. Azonban nemsokára némi csalódás következett be. Bármily keveset törődtek is a szomszédos nemzetek ilyenféle értékeivel, mégis elkerülhetetlen volt, hogy néhanapján, akaratlanul is számuk ügyébe ne kerüljön a szomszédos nemzetek efféle kultúrkincsének egy-egy darabja: és itt kezdődött a baj.

A megsértett nemzeti érzésnek valamiképpen védekeznie kellett, — megsértette az a tény, hogy a szomszédos nemzet is birtokában van annak a kincsnek, amelyet eddig, őseredeti nemzeti vagyonnak tekintettek, — és azzal védekezett, hogy bejelentette igényét az elsőbbségre. Mivel azonban a szomszédos nemzetben ugyanilyen érzés és ugyanilyen világnézet uralkodott, ott sem engedtek abból a meggyőződésből, hogy övék az elsőbbség: civakodás, szócsatározás kezdődött és tart még napjainkban is.

A nyelvtudósok, úgy látszik, sokkal okosabb emberek. Legalábbis nemigen hallunk olyasmiről, hogy különféle nemzetek nyelvtudósai között viták támadtak volna azért, mert az egyik azt állította, vagy bizonyította, hogy egy nyelv bizonyos szavai és fordulatai a másik (talán politikai szempontból nem baráti) nép nyelvéből származnak. És a nagy nyilvánosság is, sajátságos módon, sokkal közömbösebb nyelvtudományi kérdések és problémák iránt, holott a nyelvnek mégiscsak sokkal jelentékenyebb,

vagy, mondjuk, időbelileg és térbelileg szélesebb körű szerepe van a mindennapi életben, mint pl. a népzene és népköltészetnek.

Azonban mihelyt a népdallal kapcsolatos kérdéstről van szó, rögtön jelentkezik az ingerültség és ez bizony némely esetben szinte betegesen elfajul.

*

Ha már egészen természetes folyamatnak kell tartanunk azt a tényt, hogy a szomszédos nyelvek egymást kölcsönösen befolyásolják (ez a folyamat sem az illető nyelvek szellemének nem árt, sem nem ok a megalázottság érzésére), — akkor ez a tétel még inkább érvényes a folklór termékeinek kölcsönös (sőt akár egyoldalú) cseréjére is. Nem volna szabad megfélemlkezni arról sem, hogy úgyszólván *lehetetlenség*, hogy a földkerekség néhány száz népe közül még a legkisebbnek is csupán *őseredeti* népdal-anyaga legyen! Ha aztán a kutatók kénytelenek a különféle népzeneben jelentékenyebb kölcsönhatást, idegen hatást vagy idegen eredetet megállapítani, akkor bizony ezek a megállapítások e sok nép akárhányára nem lesznek valami kedvezők. Azt is meg kellene gondolni, hogy az ilyen „kedvezőtlen” megállapítások sem az alacsonyabbrendűség érzésére nem adnak okot, sem pedig arra nem alkalmasak, hogy politikailag kiaknázzák őket. Mert: ahol még él és virágzik a népdal a szó valódi értelmében, ott szó sem lehet meddő betű- és kottaszerinti átvételről, ott az átvett anyag többnyire mégiscsak megváltozik valamiképpen az új milieu következtében, mégiscsak kap valamilyen helyi, „nemzeti” jelleget, bárhonnan származik is. Ami pedig a politikai kiaknázást illeti . . . igen, ahol a politika kezdődik, ott megszűnik a művészet és a tudomány, megszűnik a jog és a belátás. Ne is pazaroljunk tehát több szót olyan eshetőségek ecsetelésére, amelyek úgyszólván a népdalkutatás halálát jelentenék.

Mi az ilyen vitákra természetesen nagyobbraért csak a saját országunkból hozhatunk fel példákat. Így pl. a múlt század második felében vita kerekedett nálunk a „Kőmíves Kelemen”-nek manapság már közismert ballada-szövege körül. Ez volt a híres „Vadrózsa-pör”. Azért „Vadrózsa”, mert a Kriza „Vadrózsák” c. népdalszövegkiadványban legeslegelőször közzétett „Kőmíves Kelemen”-szöveg váltotta ki. Alig jelent meg ez a magyar ballada-szöveg, kitört a vihar: román folkloristák azzal vádolták meg Krizát, hogy szándékosan hamisítást követett el. És mindez miért? Azért, mert e ballada variánsai a románoknál általánosan ismeretesek, sőt egyik-másik akkor már nyomtatásban is megjelent volt. Kriza (aki talán nem is tudott románul) természetesen nem is sejtette, hogy ilyen román szövegek vannak. Másrészt pedig az illető román folkloristák teljesen figyelmen kívül hagyták a megtámadott magyar ballada-szövegnek a román variánsoktól teljesen eltérő jellegét, ami merőben lehetetlenné teszi azt a feltevést, hogy itt hamisítás történt (vagyis, hogy irodalmilag művelt emberek tudatosan lefordították a román szöveget). Manapság, amikor tudjuk, hogy ez a balladaszöveg az egész Balkánon el van terjedve, az efféle civakodások határtalanul nevetségesnek látszanak.

Egy másik példa a magam személyével kapcsolatos. Nyomtatásban megjelent műveimben már régen megállapítottam, azaz véleményem szerint helytálló érvekkel bebizonyítottam, hogy egy aránylag kicsiny, az erdélyi székely magyarokkal határos román terület népzeneje erős székely-magyar hatás alá került. (Ez a hatás az előttem ismeretes erdélyi román anyagnak körülbelül 25%-ára vonatkozik). Ez a tény elegendő volt arra, hogy engem bizonyos román publicisták a legkíméletlenebbül megtámadjanak. A támadásokban nem is próbálkoztak ellenérvekkel: nyilván a románság elleni merényletnek tekintették azt az állítást, hogy az erdélyi román népzene negyedrészt a magyar népzene befolyásolta. A támadók még azzal is megvádoltak, hogy ezt a „merényletet” politikai okokból követtem el.

Szerencsére nem mindenütt találkozok az ember ezzel a betegesen elfajult érzékenységgel. Munkáimban például megállapítottam, hogy a szlovák népzenei anyagnak kb. 20%-án magyar hatás mutatkozik. Megállapítottam azt is, hogy a magyar anyagnak mintegy 40%-a idegen, nagyrészt északi (vagyis morva-szlovák) hatást mutat. Tudomásom szerint sem Csehszlovákiában sem Magyarországon senki sem háborodott fel.

*

Korunk világnézeti feszültségei, sajnos, előmozdítják az ilyen beteges egyoldalúságok elburjánzását, ahelyett, hogy a tárgyilagos szemléletnek engednének teret. Ha azonban a fentebb vázolt elfogultság tudományos vitákban egyre jobban elterpeszkedik, akkor vége a tudománynak.

A zenei folklór-kutatásban a legkülönfélébb kérdések merülnek fel. Ilyen pl. az úgynevezett „bolgár” ritmus kérdése. Eddig úgy látszott, hogy ez a ritmusfajta bolgár különlegesség. Azonban a legújabb kutatásokból kiderült, hogy a románoknál és a török népeknél is ismeretes. Ha további kutatások beigazolják, hogy eredete csakugyan Bulgáriában keresendő, akkor könnyen megtörténhetik, hogy a szerencsétlen felfedezőt a másik oldal — természetesen csak „in effigie” — megkövezi, viszont ha a kutató ellenkező eredményre jut, akkor emez az oldal kövezi meg. Másik, ugyancsak rendkívül érdekes kérdés az úgynevezett „hosszú ének” (Cântec lung) eredetének kérdése. Eddig megállapítottuk, hogy ez a dallamféleség Perzsiában, Irakban, Közép-Algíriában, Ó-Romániában és Ukrániában, tehát négy különféle nemzetségu népnél van elterjedve. Aligha lehet feltételezni, hogy ez a négy nép *ugyanazt* a dallamot egymástól *egészen függetlenül* termelte ki (ilyen véletlenek ti. nincsenek): a négy közül valamelyiknek okvetlenül oda kell ítélnünk az elsőbbséget. Mármint hogyan mérészelje egy becsületes kutató kimondani az ítéletét: hiszen ha a fent leírt román példák követőkre találunk, akkor a kutató soha életében nem teheti be többé a lábát a megsértett három másik ország területére. (Mellesleg mondva az a gyanúm, hogy a földkerekség minden népzeneje, ha elegendő népzenei anyag és tanulmány áll majd rendelkezésünkre, alapjában véve visszavezethető lesz majd néhány ősförmára, ős-

típusra, ős stílus-fajra. Ezt a végső eredményt azonban természetesen csak akkor érhetjük el, ha valamivel kevesebb hadieszközt gyártunk és valamivel többet áldozunk a zenei folklór-tanulmányokra, mielőtt még a népzene teljesen kihalna.)

A tudomány minden ágában kíváncsi a nemzetközi együttműködés, de talán egyikben sem olyan sürgetően szükséges, mint a népzene-kutatás területén. Azonban az említett ellenségeskedések közepette hogyan lehet ezen a téren még csak *beszélni* is együttműködésről, hiszen úgyszólván világszerte nem együtt-, hanem ellenműködést látunk. — A legfurcsább dolgok is megtörténhetnek. Van pl. — teszem azt — egy *A* nemzetiségű gyűjtő; miután nagyjában megismerte saját hazájának anyagát, megfogamzik benne az a „szörnyű” elhatározás, hogy felkutatja a szomszédos *B* nemzet anyagát. Miért? Mert — mint minden tudós könnyen megértheti — az *A* anyag lényegét csak a *B* (és *C* stb.) anyag ismerete világítja meg kellőképpen. Azonban mi történik? Honfitársai kígyót-békát kiáltanak rá, mert idejét egy rivális nemzet kultúrkincseinek tanulmányozására, gyűjtésére és megmentésére „pazarolta”. Azonban ne vegyük a legrosszabb esetet, tegyük fel, hogy honfitársai csöndesen meglapulnak és nem vádolják meg őt hazaárulással. Ebben a jobbik esetben a *B* anyagra fordított munkájának gyümölcseit egyszerűen bezárhatja a szekrényébe: senki sem lesz hajlandó azt kiadni. Honfitársai ezt mondják: „Mi közünk ehhez az idegen anyaghoz? Örülj, hogy nem zúgolódunk és hogy békén hagyunk.” Viszont a rivális nemzet tagjai az idegen kutató iránt bizalmatlanok s így gondolkoznak: „Tudja Isten, talán még egyet-mást bele is hamisított munkájába, a maga nemzete javára”. De ha nincsenek is ilyen titkos gondolataik, bizonyos, hogy inkább a maguk honfitársait, a maguk kutatóit pártolják, még ha kevésbé értékesek is a munkáik. Így aztán a szegény idealista két szék közt a pad alá esik! Mert egy harmadik, mondjuk *X* nemzettől még kevésbé várhat segítséget, hiszen annak azután már végképpen semmi köze sincsen az egészhez.

*

Az eddig elmondottakból ez következik: ha a zenei folklór nagy hálával tartozott is a nacionalizmusnak, ma az ultranacionalizmus annyit árt neki, hogy ez a kár sokszorosan meghaladja amazzt a hasznot.

Mit kell tennünk, mit kell követelnünk? Minden kutatótól, tehát a zenei folklór kutatójától is az emberileg lehetséges legnagyobb tárgyilagosságot kell megkövetelni. Munkája közben „igyekeznie” kell felfüggeszteni a maga nemzeti érzését mindaddig, amíg az anyag összehasonlításával foglalkozik. Az „*igyekezni*” szót szándékosan használom és különösen hangsúlyozom, mert ez a követelmény elvégre is csak eszmény, amelyet lehetőleg meg kell közelíteni, elérni azonban aligha lehet. Mert végre is az ember tökéletlen teremteny és gyakran érzéseinek rabja. És éppen az anyanyelvvel és a hazai dolgokkal kapcsolatos érzések a legösztönszerűbbek, a legerősebbek. De az igazi kutatóban okvetlenül legyen annyi lelkierő, hogy ezeket az érzéseket, ahol kell, megfékezze és visszaszorítsa.

35. NÉPDALKUTATÁS ÉS NACIONALIZMUS. Megjelent: Tükör 1937. (V.) évfolyam, 3. (március) szám, 166—168. lap.

Ugyanaz: ÖI 70—76. lap.

Ugyanaz: VZI 56—58. lap.

Ugyanaz: VI 178—183. lap.

Csehül: *Badání a lidových písních a nacionalismus* (Ford: M. F.) Rytmus 1937. (II.) évfolyam, 9—10. (április—május) szám, 95—96. lap.

Franciául: *Du Lied Populaire au Nationalisme* La Revue Internationale de Musique 1938. (I.) évfolyam, 4. (október—november) szám, 609—615. lap.

Ugyanaz (más fordításban): *Recherche folklorique et Nationalisme* BV 188—192. lap.

Németül: *Volksliedforschung und Nationalismus* La Revue Internationale de Musique 1938. (I.) évfolyam, 4. (október—november) szám, 609—615. lap.

Ugyanaz (más fordításban): BW 194—198. lap.

Olaszul (VZI-ből fordítva): *Lo studio dei canti popolari e il nazionalismo* S 85—91. lap.

Szlovákul (VI-ből fordítva): *Výskum l'udovej piesne a nacionalizmus* BPN 96—101. lap.

Szövegünk a Tükör-beli szöveggel azonos.

Bartók Béla írásának forrása: Bartók Béla összegyűjtött írásai I.

Közreadta: Szöllősy András (Zeneműkiadó, Budapest, 1966)